
ERDÉLY LEGENDÁS FŐPÁSZTORA

Kozma László

Márton Áron nyomában

„A fák erősebbek, tartósabbak, ha sziklán nőnek. Mert ott, ahol víz bővibe van, akkor a fa tud nőni, s az évgyűrű ezért nagyobb. Nagyobb a nedvességtartalma, viszont nincs meg az az ereje, tömörsége, mint a sziklán nőtt, vagy éppen a száraz időszak miatt úgy lassan fejlődő fának, az sokkalta erősebb, szívósabb, tartósabb. A fák a szél kihívására a gyökereikkel válaszolnak, még jobban kapaszkodnak. Ahogy megyünk el a csíkszeredai fürdő mellett, hát ott az út mellett a mar-ton bizony látható néhány ilyen fenyő, hogy a föld már a gyökerek alól kihullt, de a fa gyökerei legalább olyan vastagok, melyekkel még kapaszkodik, mint a fának a törzse, ezt szoktuk úgy megnézni, hogy lássátok, hogy mennyire élni akar ez a fa, hát nekünk is a szülőföldet legalább ilyen odaadással kell szeretni, és így kapaszkodunk, hogy ne veszítsük el.”

Darvas-Kozma József csíkszeredai plébános szavai csengenek bennem, amikor a hajnali autóbusszal Csíkszereda felé közeledek. Az ébredő falvak között foszladozó ködfoltok, az Úristen végigjárja népét, pár csillogó harmatcseppet hagyva fenyőn és búzaszáron. Aztán a párák éjig emelkednek, viharfelhőt és szivárványt teremtve Székelyföld fölött. Megindul az élet, harang csendül, szekerek tartanak a mezőre, és szekerek indulnak a csíksomlyói forráshoz is, hogy borvízzel töltsék meg az üvegeket, melyek elszíneződtek a gazdag ásványtartalomtól. Mert itt a víznek is vasból kell lennie, gyöngyözik, akárcsak a pezsgő, a történelem mély kútjából forrva át mai időkbe.

A csíksomlyói búcsú a második világháború után

A világháború után már csak pár évig volt szabad Csíksomlyón nagybúcsút tartani. Utána betiltották a „kikerülést”, az érkezőket már az állomásról igyekeztek visszafordítani. Ezek az utolsó búcsúk azonban fényes csillagként élnek az emlékezetben, félig már legendák, de reális tényeket őriznek. A betiltás előtti búcsút maga Márton Áron vezette, akinek szavait, az akkori eseményeket a *Húsz éve „szabadon” Csíksomlyón* című, az itteni püNKöSDi búcsúk újabb történetét összefoglaló kiadvány segít föl-idézni. Szerzője Jakab Gábor, aki szemtanúként vall az akkori eseményekről: „Isten szolgálja Márton Áron gyulafehérvári megyéspüspök kereken 60 évvel ezelőtt, 1949 püNKöSDszombatján vezette földi életében az utolsó ’szabad’ csíksomlyói búcsús zarándoklatot. A legendás hírű főpásztor a népviseletbe öltözött hithű gyimesi csángók alkotta élő láncsal körülfogva, mint honfoglaló Árpád vezérünk hajdan, szürkésfehér ló hátán érkezett főpapi díszben a Mária-kegyhelyre, amely esemény rendkívüli látványossága és különös „izzása” miatt is, nekem, a 11 éves farkaslaki gyereknek – aki azért, hogy többet láthasson a színpompás „bevonulásból”, izgatottságában „apró termetű Zakeusként” (LK 19,1-10) fölmászott egy magasabb kőkerítésre – máig felejthetetlen élményt jelentett.”

A könyv címlapján Márton Áron fényképe, lóháton vonul a nép között. A kemény, de barátságos arcél az égbolt háttérével rajzolódik a hegyvonulat fölé. Érezzük mosolyát; ahogyan széttel, ma is hív: gyertek, legyetek velem együtt otthon hitben, imádságban, magyarságban.

A püNKöSDi búcsúk történetét sokszor megírták, azonban más az, ha élő történetként halljuk azoktól, akik maguk is évente vettek részt rajta. Csíkmenságon ma is úgy van, hogy szombaton reggel a hegyeken át indulnak a püNKöSDi búcsúra, az élelmet, csomagokat szekér viszi. Bors Lajos bácsi az *Órálló* nevű ottani helytörténeti lapban megírta a csíksomlyói püNKöSDi búcsúk történetét, megnevezve az egykori résztvevőket is.

„A püNKöSDi búcsú annak a megemlékezésnek az ideje, amikor a fegyveres hatalom erőszakkal készült őseinktől örökölt hitünk elhagyására bírni a csíki székel népet. Az abban az időben uralkodó János Zsigmond ígéretekkkel akarta megtörni az ellenállást. Hitünk védelmébe

az akkori Órállókon vigyázók riasztották a harcra alkalmas népet, hogy álljon készen a harcba indulásra. Így nem érte készületlenül a gyergyófalvi István pap által indított nyargalók riasztása. A helységek hadra kész népe szervezeten indult a nyargalók által kapott útvonalakon a Nagyerdő felé, a hatalom szervezett katonáival szembe. A szervezett, de gyengén fegyverzett önvédelmi harcosok a hit erejével vitték győzelemre, ami áldozatokkal járt. A támadást a fegyveres erő indította a Hargitán levő „Lónyugtató” határrészen az 1567-es esztendő pünkösdjének szombatján. A sebesülteket harcba kísérő, ellátó szekéren helyezték el és hadi kísérettel – győzelmi jelként – zöld ágakat lengedeztetve tértek meg a csíksomlyói Máriához, hogy hálát adjanak a hit győzelméért.

Az utolsó csoportos búcsúeltöltés 1949-től 1990-ig tartott, amikor tömlöcbe kerülhettek a zarándokok.

A Somlyóra való készülődés szinte ünnepi lelkületet adott az arra készülő kereszt- és zászlóhordozó legény és leányoknak – akiknek életében nem volt „kivetnivaló”. A legények a kereszttartó szíjzajatot nézegették, hogy mit kell javítani. Elbírják-e a viharos szelet s viharokban a hosszú utat. Hármast kereszt csak az anyateplomoknál lehetett. A csengettyűk fogójánál is lehetett igazítanivaló. A lányok a lobogók kimosását kellett végezzék, hogy péntek estére minden induláshoz kész legyen. A szombat reggeli harangszóra minden a helyén és indulásra kész. A ménasági keresztalja Vasond útján indul, Szilosd ösvényein halad, érintve a valamikori csomortáni Gyepüromladékát, ez is történelmi hely volt... Rendtartó énekvezető imádkoztatja a rózsafüzért, Péter Jakab bácsi volt a vezér, amíg bírta. Az újfalvi tízes keresztalja Aranyásás pataka mentén, onnan Talaborkő meredekén kapaszkodva, Tompád tetejéről Pesztergeborsikása után az erdő között énekelgetve halad. Megérkezve a somlyói Bikakert melletti csorgóhoz, a vezérek keresztmehajtással köszöntik egymást. Valami falnivaló után isznak a friss forrás vizéből, sarokba igazodnak rend szerint, és imádkozva, énekelve haladnak a szép gyepen. Somlyó patakától eltérve, kaszálók fűvét ösvényelik, amiért soha nem veszekedtek a somlyóiak. A megmohosodott öreg bükkerdőből kiérve, mint csuda mutatkozik a barátok temploma. Évszázadok óta a Boldogságos Szűzanya kegyes otthona. Somlyón a kegytemplomban jelentkeznek hódolattal, további áldást kérve bajaink felbírhatóságára.

Gyülekeznek a kikerüléshez a keresztalják, a klastrom előtt. A körmenet első vezérkeresztje Gyergyóalfalu egyházmegyéje. Követi a főpapi kíséret, a LABARUM. A laborium súlya egy vékányi búza, fizikailag is ahhoz való, tanulmányaiban kitűnő főgimnáziumi végzett legény viszi. Három legény lépik egy sorba, ami biztos!... A laboriumot 1948-ban csíkmenasági Kiss Elemér vitte. A laboriumot színes, régi ruhás facigerek élőlánca védi. Utána egy sorba, kétoldalt Csíkszentgyörgy és Csíkmenaság keresztjei. Így tovább az ősi rendbe állnak fel. Golgotazárás után a szállásra mennek. Aztán szentségekhez járulnak, sokan a templomban éjjeleznek. Vasárnap nagymise után indulnak haza.”

Mikor most a fordulat után újra megindulhatott a pünkösdjárás, ez a Kiss Elemér jött le elsőnek, megérkeztek Marosvásárhelyről, hogy ott legyenek. A kerítésbe megkeresték a menaságiakat, mert neki a gyermekkori lelki élménye újrakezdődhetett. Azt mondta, „1949-be is így várták a menaságiak a kikerülés után, a templom kerítésibe. A laboriumot most es azok viszik, akik a legelső tanulók s végzős diákok. Azt mondták, annyi nehéz, mint egy véka búza. Egy véka búza húsz kiló.”

Megfog ez a mértékegység: itt az életet búzában mérik, mely mint a zöld reménység, hullámszik végig a földeken. Ennek a nevezetes pünkösdi búcsúnak az emléke nemzedékről nemzedékre hagyományozódik, Márton püspök mellett arcok és történetek villannak föl, melyek népének élő hagyományait jelentik. Köne Ambrus csíkmenasági gazdálkodó a családi legendáriumból idézett.

„Ezen az utolsó pünkösdi búcsún történt, hogy akkor, amikor a kikerülés vót, a mise előtt, Domokos Jóska, nagy, erős hangú ember, elkezdte énekelni, hogy Maroknyi székely. S akkor apósom magyarázta sokszor el, hogy úgy visszhangzott egyből végig az egész tömegben, az egész hegyen. Domokos Jóska vót a szentgyörgyi kántor, de a székely himnuszt akkor nem szabadott énekelni.”

Domokos Józsefet Köne Ambrus útmutatása nyomán 2007-ben Csíkszentgyörgyön kerestem fel, ott lakott, „ahol az út elkandarodik”. Kertjében hatalmas fenyőfa állt, mintha a Hargitáról látogatott volna ide, székely testvéréhez, alatta piros muskátlik virágözöne. Az akkor kilencvenedik éve felé közeledő egykori kántor jól emlékezett arra, ahogyan 1949-ben, amikor maga Márton püspök is részt vett a csíksomlyói

pünkösdi búcsún, elénekelte a székely himnuszt. Hatalmas keresztalja volt, már visszafelé jöttek a kikerülésből, amikor összetömörültek, s ő elkezdte az éneklést. Fölkapta, átvette az egész tömeg, a hang megütöközött a templomnál, visszhangzott a „Maroknyi székely...” A szekuritáte hiába próbálta kideríteni, ki kezdte, senki sem árulta el. Domokos József gyermekkorából felidézte Domokos Pál Péter néprajzkutatót is, aki nagybátyja feleségének volt a testvére, kóberes szekérral járt a csángókhoz. Domokos József felesége, Bakó Veronika történelmi hagyományokról számolt be: házuk kertjében állt az 1848-as szabadságharc honvédtábornokának, Gál Sándornak a szülőháza, melyet később az iskola mellé telepítettek, családjaik rokoni kapcsolatban álltak. Domokos József az 1950-es évek elején kántorkodott, Mihály Imre egykori plébánosról is beszél, akit hét hónapra bebörtönöztek, ő azalatt a káplánnal végezte a templomi szolgálatot. Aztán az iskolában hivatalnokként dolgozott, majd, amikor a fia középiskolás korú lett, munkásként helyezkedett el a szentkirályi dongagyárban, hogy a fiát felvegyék, mert a káderlapon a munkás származás előnyt jelentett. Úgy mondta, szükség volt erre, mert a családból senki sem volt párttag. A kényszerű székely furfang eredményes volt, a fiú tanító lett, nemzedékeknek adta tovább a tudást és a hitet. Domokos Jóska búcsúzasképpen a házszeneléskor előadott éneket idézte: „Hol van a zsidók királya, ki ma született, mert csillaga napkeletről nékünk feltetszett, és az Ő imadására minket vezetett”...

Elgondolom: mennyire eleven szöttek a Márton Áron élete, különféle sorsok fonódnak belé. Mintázata egyszerű, motívumai mégis végtelenül gazdagok, őrzik az itteni nép ünnepeit és hétköznapijait. Márton Áron akkori pünkösdi beszédéből idézünk: „Ma egy éve gyűltetek itt össze ezen a helyen és tettetek fogadalmat a boldogságos Szűz Mária előtt, hogy buzgón kitarotok katolikus hitetek mellett, amit meg is tetetek, mert kedves keresztény testvéreim, az elmúlt esztendőben nem volt könnyű katolikus kereszténynek lenni, annyi megpróbáltatással szemben, annyi kísértéssel szemben, ami bennünket ért. Erő kellett ahhoz, hogy egy katolikus felemelt fővel tudjon járni. Most egy éve a háromszázezret számláló keresztény katolikusokból hetvenötezer jött el a boldogságos Szűzanyához, hogy megerősítse magát hitében. Ma pedig százezer lelket számlálunk, ami bizonyítja, hogy minden körülmények

között megtartottatok fogadalmatokat, amit most egy éve a boldogságos Szűzanya lábainál tettetek.”

A politikai hatalom törekvései az 1940-es évek második felében

1949-ben nemcsak a csíksomlyói búcsút tiltották be: Márton Áront is letartóztatták. Milyen események vezettek idáig, mi volt a hatalom célja? Mert ne gondoljuk, hogy a hatalom vakon gyűlölködik: a hatalomnak céljai és megfontolásai vannak, melyeket megpróbál érvényre juttatni. Lestyán Ferenc nyugalmazott marosvásárhelyi plébánost a székelyudvarhelyi papi otthonban kerestem föl. A tudós paptörténész szóban is összefoglalta az eseményeket, több könyvét adta a kezembe.

„A második világháború befejezése után nem sokkal az államhatalom következetesen igyekezett megszüntetni az egyházak befolyását, hiszen ezek a nemzeti kultúrának is a védelmezői voltak.

- 1948. augusztus 3-án államosítják az összes hitvallásos iskolát;
- 1948. október 1-jén erőszakos hatósági beavatkozással megkezdik a görög katolikus egyház felszámolását;
- a papság csaknem felétől megvonják az államsegélyt, a püspök arra kényszerül, hogy tiltakozásul ideiglenesen lemondjon az államsegélyről;
- 1948-49-ben az összes római katolikus és görög katolikus püspököt letartóztatják, többen meghalnak a börtönökben;
- a hat római katolikus püspökség működése közül csak kettő működését engedélyezik: Gyulafehérváron és Jászvásáron;
- csak egy papnevelő intézetet engedélyeznek, Gyulafehérváron. Később Jászvásáron román tagozatot indítanak, félve attól, hogy a regáti kispapok Gyulafehérváron elmagyarosodnak.

Márton Áron a hétfájdalmas Szent Szűz Mária ünnepén, 1948. szeptember 15-én valamennyi plébániának körlevelet küldött, hogy azt olvassák föl. „A törvény intézkedései alapján egyházmegyéinkben 12 római katolikus óvoda; 175 római katolikus elemi iskola; 12 római katolikus gimnázium; 3 római katolikus kereskedelmi iskola; 2 római katolikus tanítóképző; 1 római katolikus óvónőkészítő; 1 római katolikus ipariskola; 1

római katolikus gazdasági iskola; 17 római katolikus nevelőintézet (internátus) és két római katolikus árvaház épületeit, berendezését és összes ingó és ingatlan vagyonát vették át az állami közegek.” „Az Egyház isteni Alapítójától, Jézus Krisztustól kapta a jogot és a parancsot, hogy híveit a gyerekkortól kezdve valláserkölcsi szellemben nevelje természetfölötti rendeltetésének megfelelően.” Felhívja a hívek figyelmét a családok, az édesanyák megnövekedett feladataira a hitoktatás területén.

A püspök 1948. október 11-i körlevelében szolidaritást vállalt a görög katolikusokkal, és engedélyt adott arra, hogy a katolikus templomokban kapjanak helyet. A szekuritáte azonban megakadályozta, hogy a görög katolikus papok római katolikus templomokban misézhessenek. Egyébként Márton Áron 1949-es letartóztatása előtt c. érseki kinevezést kapott Rómából, melyet szabadon bocsátása után használhatott volna, azonban ezzel a joggal sem élt.

Márton Áron 1949. január 4-i keltezésű levelében fegyelmezett hithűségre buzdít. „Az egyházmegye az elmúlt tíz év alatt ismételten jutott nehéz helyzetbe, és a reám háruló feladatok intézésében mindig bátorítás és erő forrása volt a számomra a hűség és bizalom, melyet T. testvéreim és kedves Híveim részéről tapasztaltam.” A Szentírásból kitartásra biztató idézeteket választott: „Vigyázzatok, ébren legyetek és imádkozzatok, mert nem tudjátok, mikor jön el az idő.” Az 1948-as alkotmány szerint a vallási kultuszok kötelesek bemutatni jóváhagyásra működésük statútumát. A Kultuszminisztérium azonban jelentős módosításokat kért a benyújtott statútumban. A fő törekvésük az volt, hogy a katolikus egyház működjön Rómától függetlenül. Márton Áron a válaszában ennek a leghatározottabban ellenállt, leírta, hogy egyedül a pápa joga, hogy kinevezze az egyházmegyék vezetőit, és egyedül a Szentszék szervezhet vagy szüntethet meg egyházmegyét. Ennek az utóbbi pontnak azért volt nagy a jelentősége, mert a román állam a történelmi nagyváradi egyházmegye önálló működését sem tette lehetővé, összevonásra került a szatmárival. Mivel az állam a követeléseit nem tudta érvényesíteni, a katolikus egyház működési statútumát a kommunista rendszer nem hagyta jóvá. Márton Áron viszont hivatkozott arra, hogy a vallásszabadságot és a lelkiismereti szabadságot az alkotmány elismeri, azt nem lehet korlátozni. Rend-

kívüli programot adott a plébániáknak, hogy 1948 novemberétől 1949. május végéig minden vasárnap olyan bibliai olvasmányokat vegyenek a szentmisékben, melyek az isteni kinyilatkoztatásban hithűségre és vértanúsága buzdítanak. Izajás 50, 6-7: Hátamat odaadtam azoknak, akik vertek, arcomat meg, akik tépáztak. Nem rejtettem el arcomat azok elől, akik gyaláztak és leköpdöstek. Isten, az Úr megsegít, ezért nem vallok szégyent. Máté 26,55: Mint valami rabló ellen, úgy vonultatok kardokkal és dorongokkal, hogy elfogjatok. János 15,27: Tegyetek tanúságot rólam, hiszen kezdettől velem voltatok.

A püspök számolt azzal is, hogy a hatalom megkísérli megosztani az egyházat. Ezért a leghatározottabban rendelkezett: „Ha részt vesz valaki olyan gyűlésen, amelynek kifejezett vagy tudott tárgya az egyháztól való elszakadás, eretnokség vagy katolikus hitünknek és vallásunknak bármily módosítása, ’korszerűvé’ tétele: ipso facto az Apostoli Széknek különös módon fenntartott kiközösítésébe esik.” A kiközösítés az egyházban nagyon komoly dolog, Márton Áron nem habozott a papságot, a híveket fegyelemre inteni. Márton Áron kiállításának és példájának köszönhető, hogy a hatalom nem tudta elképzeléseit megvalósítani. Az egyházmegye 130 papja vállalta a börtönt, ahol 12-en meg is haltak, mások zaklatásokat kellett elviseljenek, de kitarítottak elveik mellett. A többi egyházmegyében hasonló volt a helyzet.”

Előzménye volt tehát annak, hogy a hatalom el akarta távolítani Márton Áront az egyházmegye éléről. Nem számolt azonban a hit erejével, azzal, hogy a belső, lelki ellenállást nem lehet legyőzni. A politikában lehet számolgatni, lehetnek különféle pártok, a hit azonban egy és oszthatatlan.

Márton Áron letartóztatása

Márton Áron elfogásának történetét Bodoni Árpád nyugalmazott borbándi plébános beszélte el, aki az ötvenes évek elejétől tartózkodott Gyulafehérvár melletti állomáshelyén.

„Az 1949-es csíksomlyói búcsú volt az utolsó, melyen külső körmenetet lehetett tartani, utána a hatalom betiltotta, csak a templomban

lehetett misézni. Gyergyószentmiklósról vonattal mentünk, észrevettem, hogy kísérnek bennünket. A búcsú fényét Márton Áron püspök úr részvétele emelte. A hit megvallása, demonstrálása szálka volt a hatalom szemében, bérmautjait igyekeztek mindenféle külső rendezvénnyel, például zajos motorversennyel megzavarni, az iskolásokat akadályozni. Ő azonban nem hátrált meg, a leghatározottabban kiállt a hit védelmében. Én, mikor megláttam, könny szökött a szemembe, de féltettem is a püspökünket, hiszen akkor már folytak a letartóztatások. A búcsú után még nem tudták letartóztatni, bérmautat is végzett, a papok számára is tartott összejövetelt, mindenütt körülvették a hívei. A Csíksomlyóról való kijutásban én is a segítségére voltam, előrementem, hogy velem foglalkozzanak, az alatt az autója el tudott térti, végül hazajutott Fehérvárra.

Minden községben van egy mindentudó, hírhozó valaki. Akkoriban Gyergyószentmiklóson szolgáltam, 1949. június vége felé jött ez a kicsi, alacsony fehérnép: –Káplán úr, a püspök urat elvitték! – Honnan tudja? – Bement a Szabad Európa. Azután tudtam meg a többit. Tövishez közel, Bukarest felé menve tartóztatták le, a helyét is pontosan megtudtam később, volt ott két szomorúfűz. Ijeszteni s behódolttá akarták tenni az embereket. Ha egyszer a főnökömet ez éri, bújjak el oda, ahova tudok, számítottak erre az emberi érzésre. Azonban az ellenkezőjét érték el.

A püspök urat akkor behívták Bukarestbe, hogy adja be a statútumot, az egyház működési szabályzatát. Fehérvárt a szokásos sofőrje bement a kórházba, tudta előre, mi fog történni, nem akart részt venni. Kaptak egy idegen sofőrt, elér az útkereszteződéshez, az autó nem megy tovább. Két perc múlva jön a másik autó, átszáll, akkor lefogták. Püspökével együtt Ferencz Béni irodaigazgatót is letartóztatták, 1951-ben szabadult, ekkor kényszerlakhelyre tették, 1954–59 között ismét börtönt szenvedett, azután internálták.

Titokban akarták végezni a lefogást, de mi tudtuk, mert valaki látta és elmondta. Mikor a püspök úr hazakerült, megkérdeztem tőle, így volt-e? Azt mondja, úgy volt, te. Mondom, még egy dolgot tudunk. Mikor püspök urat szállították az enyedi börtönbe, keze-lába meg volt láncolva. Szász Pali volt vele, ő is letartóztatva, megbéklyózva. Szász

Pali erdélyi szenátor volt, református ember, Enyeden villája volt a központban. Tudjuk, hogy az úton a püspök úr marmeládós kenyeret evett, tartani kellett a bilincses kezét, hogy a szájához tudja emelni. Mikor az állomásról a börtönbe gyalog átvitték, megint látta valaki, édesanyám testvérei ott laktak, két nap múlva ezt is tudtuk.

Szász Pálról még azt mondom el, hogy eredetileg sárdiak, ez nem messze van Gyulafehérvártól, Marosszentimrétől lefelé birtoka is volt, híres nemesített állatokat tartott. Én az unokaöccsével együtt jártam a Majláth gimnáziumba, ő püspök úr unokahúgát, Erzsikét vette feleségül. Csombordon laktak, s Márton püspök úrral kimentünk, hogy a Jóska gyermekét megkereszteljük, ez már azután történt persze, hogy a püspök úr kiszabadult. Semmi el nem vész, Isten a hajszálunkat is számon tartja, a püspök úr börtönbeli életének epizódjairól mindig jött egy-egy híradás, sokszor nem is tudtuk, hogyan. Eszembe jut Máté evangéliuma: „Ne féljetek hát tőlük! Hiszen semmi sincs elrejtve, ami nyilvánosságra ne kerülne, s olyan titok sincs, ami ki ne tudódna. Amit sötétben mondok nektek, azt mondjátok el fényes nappal, és amit a fületekbe súgnak, azt hirdessétek a háztetőkről. Ne féljetek azoktól, akik a testet megölik, a lelket azonban nem tudják megölni.” (Mt. 10,26)

Márton Áron és a vasgárdista prefektus

A hullámzó történelmi korszak az emberség találkozásának történeteit is megteremtette. Az egyik ilyen, különösnek tűnő de éppen ezért jellemző epizódot Bodoni Árpád plébános adja elő.

„Amikor az én generációm elindult, hogy teljesítse hivatását, Romániában mindent megtettek azért, hogy a katolikus papságot behódoltassák, rávegyék a Rómától való elszakadásra. Az oktatás, az egyházi vagyon államosítása, a hitoktatás visszaszorítása, megfélemlítés, gazdasági nyomás – csak vázlatos jelzése az eszköztárnak, a bizonytalanság, a félelem légkörét nehéz lenne leírni, azt hiszem, hogy az utókor, ha nem élte át, nehezen fogja föl. Márton Áron püspököt 1949-ben tartóztatták le, püspöktársait, kinevezett helyetteseit, papok sorát vitték a különféle

börtönökbe, sokan meghaltak a kínzások, embertelen bánásmód következtében. Mindezekre még visszatérek, most el szeretnék mondani egy történetet, melyben a véletlennek tűnő események láncolatában meglepő módon fonódik össze történelem és emberi sors.

Gyulafehérváron a második világháború alatt egy Baciú Coriolán nevű, a vasgárdistákhoz tartozó ember volt a prefektus. Az 1940-es második bécsi döntés Gyulafehérvárt Romániának hagyta, Kolozsvár pedig visszakerült Magyarországhoz. Márton Áron püspök úr nem adta föl székhelyét, Gyulafehérvárt, ezért, ha Kolozsvárra akart menni a híveihez, útlevelet kellett kérnie. 1944-ben ez a vasgárdista prefektus állította ki számára az iratokat.

Ez az év Magyarország számára tragikus eseményeket hozott. 1944. március 19-én Magyarországot megszállták a németek, ezt gyorsan megtehették, hiszen Ausztria bekebelezésével Németország határos volt Magyarországgal. A németek március 27-én Kolozsvárra is bevonultak, a Gestapo felállította székhelyét, összegyűjtötték a zsidókat, és megindultak a deportálások.

Márton Áron 1944. május 18-án érkezett Kolozsvárra, kilenc papot szentelt. Látva a helyzet alakulását, azonnal az üldözöttek védelmére kelt. Ekkor mondta el híres beszédét a zsidók védelmében, sőt írásban fordult a politikai és katonai vezetőkhez, felszólítva őket, hogy akadályozzák meg a deportálásokat, ezt a cselekedetet nem lehet összeegyeztetni a keresztény lelkiismerettel. Ebből a beszédből idézni is szeretnék, mert példáját adja annak, hogy az igazságért minden körülmény között ki kell állni. „A felebaráti szeretet parancsának nyílt vállalása és érvényesítése ma inkább kötelességünk, mint nyugalmas időkben... Aki felebarátja ellen vét, veszélyezteti a kereszténység kétezer évi munkájának nagy eredményét, az emberek testvériségének gondolatát... Kedves Fiaim! Két hónappal ezelőtt, mikor a szerepadságot adtam föl nektek, azt mondtam: lehet, hogy a vértanúságra avatlak föl titeket. S ezt megismétlem most is: lehet, hogy üldöztetéseket kell elszenvetnetek, lehet, hogy gúnyolni fognak és sárral dobálni, lehet, hogy hála és elismerés helyett hálátlanság lesz a fizetségtek. De a

szent hivatalunkkal járó kötelességek teljesítésétől nem riaszthat vizsgálja sem a börtön, sem emberi tekintetek. Az igazság védelmében és a szeretet szolgálatában az üldöztetés és a börtön nem szégyen, hanem dicsőség.”

Márton Áron visszatért Gyulafehérvárra, folytatta tevékenységét, a háború után az erősödő kommunista nyomással szemben védte az egyházat. A prefektust, aki Márton Áron számára az útlevelet kiadta, a politikai hatalom változásával egy év múlva letartóztatták, a nagyenyedi börtönbe került. Márton Áront, mivel nem teljesítette a politika elvárásait, 1949-ben szintén letartóztatták, őt is az enyedi börtönbe szállították, ahol találkozott ezzel a volt prefektussal, ahogy később megtudtam, egyszer-kétszer beszélgettek is, habár az őrizet rendkívül szigorú volt.

Teltek az évek, mindketten kiszabadultak. 1973-ban Márton püspök úr Borbándra jött bérmálni, abba a faluba, ahol 1951 óta teljesítettem szolgálatot. Ez a prefektus ide való volt, itt élt, én eskettem, a gyermekeit kereszteltem, most pedig Márton püspök úr az ő fiát bérmálta. A bérmálási szertartás után Márton Áron és a prefektus karonfogva, csendesen beszélgetve sétált a templomtól a plébániáig. Különös a sors: a háború alatt a vasgárdista prefektus útlevele biztosította a püspök számára a lehetőséget, hogy papokat szenteljen és védelmébe vegye az üldözötteket, Márton Áron pedig az ő fiát részesítette a bérmálás szentségében, ami a Szentlélek üzenetét közvetíti, a hit megvallására ad erőt. A két ellentábor képviselőit úgy sodorta egymás mellé a történelem, hogy mindketten segítették egymást.

A család története szintén érdekesen alakult. A prefektus édesapjának eredetileg magyar neve volt, Simon Gergely, Petele mellől származtak. A monarchia idején kakastollas csendőrként szolgált a Székelyföldön. Ismertem, többször elbeszélgettünk. Egyik este bejön hozzám: Plébános úr, vannak-e régi magyar nótái? A faluban ugyanis tudták, hogy rendelkezem gramofonnal, akkoriban ritkaság volt ez a készülék. Igen, vannak. Tessék már föltenni. Föltettem, meghallgatta, valamikor ezekre a dallamokra igencsak forgathatta a leányokat. Sójajtott, megkönnyezte, megköszönte, s elment. Reggelre halott volt, így búcsúzott a fiatalságától s az élettől.”

Márton Áron kiszabadulása

Márton Áront 1949-től 1955-ig tartották fogva. 1955. január 6-ig volt börtönben, Gyulafehérvárra 1955. március 25-én tért vissza. Egy évig mozoghatott szabadon, ezután tizenegy évig szobafogságra ítélték, lakhelyéről csak a székesegyházba mehetett át. Nem tudták megtörni, elveit nem adta föl. Szabadulása után haladéktalanul hozzálatott az egyházmegye ügyeinek rendbetételéhez. Erről ismét a szemtanú, Bodoni Árpád plébános számol be.

„Mikor hazakerült, az első, amit kihangsúlyozott: Vegyétek tudomásul, képes vagyok máma is visszamenni, én nem alkudtam, nem ígértem semmit. Azt kértem, hogy teljes joghatóságomat gyakoroljam. Ha nem, visszamegyek oda, ahol voltam. Előttünk így mutatkozott be, hogy oszlasson el minden híresztelést. Először azt mondták, hogy kegyelmet gyakorol a kormány, hazaengedik. A püspök úr nem szólt semmit, csak azt kérdezte, mi a feltétele a szabadságomnak. Petru Groza azt felelte, semmi. A püspök úr gyakorolhatja a joghatóságát. Tehát ő nem kért kegyelmet. És meghajoltak előtte. A joghatóságot visszavette, Faragót megbüntette, s akkor jött Nemecek Váradról, s ő lett a rektor, s Huber Jóska s Páter Anaklét, ő Rómában végzett, s ezek elindították az új teológiát. Attól a perctől én bementem gyóntatni, minden csütörtökön, a mai napig is.

A püspök úr hazatérése után egyhetes papi lelkigyakorlatot hirdettek. Utána az volt a szokás, a püspök úr beszél, ő mondja a szentmisét. Csüngtünk rajta, mit mond. Elé áll Faragó, a vicerektor, és ami szép igazság, azt elmondja, a mottója ez volt: fehér vértanú. A püspök úr így válaszolt: Köszönöm a méltatást, nem tettem többet, mint ami a kötelességem volt, de azt megtettem. Akkor mindegyikkel szembenéz, azt mondja: Szentdomokoson születtem. Arra tanítottak az iskolában, hogy hirdessük az Evangéliumot. Aztán Szeredában, a gimnáziumban arra tanítottak, hirdessük az Evangéliumot. Eljöttem Fehérvárra, kispap koromban arra tanítottak, hogy hirdessük az Evangéliumot. Összehúzta a szemöldökét. Én azt mondom, ne hirdessétek. Állt egy percig, és azt mondta: Hanem élje a pap és így hirdesse az Evangéliumot.

Mikor észrevették, hogy milyen népszerű, mennyire sikeresek az útjai, korlátozták a mozgását, nem mehetett ki, csak a templomba, az óráira hozzá jártak be a papnövendékek. A hátsó kertben sétált, én rendszeres kísérője voltam. A püspök úr kevés beszédű volt. Mentünk le, szívott egy trabukkót. Mikor kijutott Rómába, VI. Pál személyesen fogadta. Megkérdeztem tőle: Kegyelmes úr, tessék megmondani, hogy mi van ott. Fiam, az első dolog, szűk utcák, s akivel voltam, a teológus, a sofőr hajtott, mint bolond, minden percben azt gondoltam, most halunk meg. Én másra voltam kíváncsi, tovább kérdeztem. Ekkor felsőhajtott, s elmondta, hogy latinul négy órán keresztül előadta az erdélyi egyház történelmét és helyzetét VI. Pál pápának. „Fiam, mi nem ismerjük őket, de ők sem ismernek minket.” Ebben benne volt minden.

Még egy epizód, ami az akkori feszültségre utal. A püspök úrnak volt két nagy farkaskutyája. Egyik éjszaka nagy ugatás, aztán csend, a püspök úr kimegy, a kutyákat meglőtték. Szerencse, hogy nem lőtték meg őt is. A titkára Leitner Jancsi volt, ismertem régről, azt mondja, veszedelemben forgunk. Mikor aztán megtörtént a forradalom, a csütörtöki napon bent voltam Fehérváron. Jött egy ezredes, bocsánatot kér, bejön az irodába, felemeli a parkettet, kiveszi a mikrofont, elvágja a zsinórt. Kimegy, s akkor elvágja a huzalt a fal tövéénél is. Az a rész már a katonasághoz tartozott.”

Márton Áron börtönből való szabadulásához még egy érdekes epizód kapcsolódik. Fogsága idején a joghatóságot titkosan kinevezett megbízottak vitték tovább, ha őket is letartóztatták, a következő lépett a helyébe. Nagy megtartó ereje volt annak, hogy mindenki tudta, a püspök csak ideiglenesen, kényszer hatására van távol, és az ő joghatósága érvényben van. Lestyán Ferenc erről a következőképpen számolt be: „Az ötödik titkos jelölt én voltam. Rólam még valószínűleg nem tudtak, ekkor Szilveszter Sándornak, aki korábban le volt tartóztatva, visszaadtam a delegációt. Erre nehezebb volt rájönni, mert mikor letartóztatták, elvesztette, most pedig tőlem visszakarta. Mivel 1953-ban én is börtönbe kerültem, Márton Áron kiszabadulásáig Szilvesztertől ment tovább a delegáció, egészen Márton Áron püspök kiszabadulásáig, aki 1955. március 25-én átvette az egyházmegye vezetését.”

A sofőr is bérmált

A következő epizódokat Darvas-Kozma József csíkszeredai plébános adja elő. Az elbeszélésében szereplő Szabó Sándor zalatnai plébános arca az én emlékezetemben is fölmerül. Rendszeresen vezette Márton Áron gépkocsiját, ezért úgy nevezte magát, hogy ő a püspök úr kormányzója. Azt már Tamás József püspöktől tudom, hogy a sofőrséget akkor tanulta ki, amikor Gyulafehérváron Márton Áron letartóztatása után bizonytalanlanná vált a teológia helyzete.

„Gyermekkoromban a plébános, Barabás Márton Csatószezen lakott, onnan látta el Szentsimont is. A káplánja, Szabó Sándor, ebben az évben átköltözött Szentsimonba. Mi nagyon szerettük, mert a gyerekekkel külön foglalkozott, a templomkerítésnél játszott velünk, kicsikkel, nagyokkal, számháborúzni ott tanultunk meg. Az októberi, májusi ajtótosságra szívesen mentünk, meg ministrálni, felkészített az első áldozásra, akkor az első osztály után már első áldozáshoz engedtek. 1955-ben szabadult ki Márton Áron püspök úr a börtönből, és 1955-56-ban már bérmált, Csíkot végiglátogatta. Akkor az első, második, harmadik osztályos gyerekek is bérmálkoztak, mert bizonytalan volt, hogy vajon lesz-e még alkalom arra, hogy a püspök szabadon járhasson-kelhessen a hívei körében. Ez a püspök úrnak mintegy diadalútja volt, a hit diadalútja, amit aztán le is tiltott az állam, és szobafogságra ítélték.

A tisztelendő úr, Szabó Sándor lett a falunk első plébánosa is, mert végül a két falu, Csatószeg és Szentsimon megoszlott, Márton püspök úr külön plébániává nyilvánította. A plébános úr a ministrálásra pontokat adott, a vasárnapi nagymisére két pontot kaptunk, a vecsernyére és a kicsi misére egy-egy pontot. De aki rorate misére ment reggel hat órakor adventben, azért két pont járt. Volt, amikor egy évben vagy hatszáz ministráns-pontom is összegyűlt. Nagyon szerettük a pap bácsit, megfigyeltük, hogy nemcsak a szentmise idején van a templomban, hanem máskor is bemegegy és imádkozik. És este egyedül, mikor a templomot bezárták, utána is bement és imádkozott, még a kéztartását is megjegyeztük és próbáltuk leutánozni. Szabó Sándort az akkori iskolaigazgató és a volt kollektív elnök jelentgetése alapján felfüggesztette az állam. Megvonták a működési engedélyét, meghurcolták, és egy féléven át nem

misézhetett. Emlékszem arra, hogy amikor a plébánosunkat 1965-ben elvitték a fekete autóval, a szomszédos faluból jött a nyugdíjas plébános misézni, és mikor az oltárhoz ért, ennyit mondott: „Keresztények, sírjátok”. Mindenki sírt. Én a kórusban voltam akkor éppen fúvó-nyomó, és arra nagyon emlékszem, hogy annyira megrendült mindenki, hogy éppen csak ezt kellett bemondja a pap bácsi: Keresztények, sírjátok, mert azt a szentmisét a hívek végig sírták és zokogták. Szentsimonból 13-an voltak a kis- és nagyszemináriumban, ez Szabó Sándor működésének is köszönhető. Nem lettek mind papok, de volt, amikor egyszerre találkozóra összejöttünk, akkor heten voltunk szentsimoni papok. Akkor készültem Gyulafehérvárra, amikor Szabó Sándort letartóztatták. Az állami hatóság jól értette, mit kell csinálni, és ez nagyon jól jött, hogy megakadályozzák, hogy több diák ebből a faluból ne legyen. Szabó Sándor azután Homoród-Karácsonyfalvára került, és egy év után Márton püspök úr fölvitte Gyulafehérvárra gazdasági igazgatónak és személyi sofőrének. Ő kísérte a püspök urat a bérmaúton. Volt, ahol a sok bérmlendő miatt a püspök úr megkérte, hogy segítsen neki a bérmlásban. Akkor terjedt el, hogy olyan sokan bérmláltak, hogy még a sofőr is bérmlált.”

A tanító püspök

Börtönből való szabadulása után Márton Áron nagy sikerű bérmautakat tartott, népszerűségét a hatalom nézte jó szemmel, mozgását korlátozták. Még a teológiára se mehetett át, a diákok jártak hozzá előadást hallgatni, vizsgázni. Berszán Lajos, a gyimesfelsőlaki Szent Erzsébet iskolakomplexum alapítója, a következőképpen emlékszik erre az időszakra:

„Hivatástudatom a zágoni iskolában alakult ki. Az én időmben az általános iskola hétosztályos volt. Elég fiatalon mentem Gyulafehérvárra, 12 éves voltam. Amennyire el tudja határozni magát egy diákocská, én el voltam. Aztán Gyulafehérváron az ember megerősödött a hivatásában. Utána volt a hat év a teológián. Ki nem hagyhatom, hogy mit jelentett Márton Áron püspök úrnak már csak a jelenléte, hihetetlen,

hogy egy embernek a kisugárzása milyen lehet. Csak látni kellett, ahogy bevonult a székesegyházba például egy szentmisét végezni. Az a szelíd mosoly, ami az arcán volt. Az a határozott beszéd, ahogy a prédikációit elmondta. Az ő gesztusa. Meg egyáltalán, ahogy mondom, maga a megjelenése. Úgy megragadta az embert, hát aztán még a szavai. Az külön kegyelem volt, hogy ő volt akkor. 1966 áprilisában ő szentelt pappá.

Büszkén mondom, hogy a püspök úr nekünk tanárunk is volt az évfolyamon. Mindig tudott választ adni a kommunista kormánynak. Például a teológiai tanárok működéséhez állami megerősítés kellett. A püspök úr viszont kinevezte tanárnak saját magát, és nem kért hozzá állami megerősítést. Akkor házi őrizetben volt, nem jöhetett át a közeli teológiára sem, mi mentünk át a püspökségre. Ott be volt rendezve egy szoba, székekkel, még emlékszem, jó kényelmes nádfonatú székek voltak, szerettük, és abban ülve hallgattuk az előadását. Két tantárgyat tanított nekünk, a szociológiát és a hodegetikát, gyakorlati lelkipásztorkodást. Bizonyos helyzetekben a pap hogy találja fel magát. Úgy, hogy az egyház törvényei is érvényesüljenek, meg hát ne egy törvénybetartó valakit lássanak a papban, hanem egy lelkipásztort mégis. Csodálatosak voltak ezek az órák. Ott tudatosodott bennem például, az ő szociológiaóráján, hogy nem mi vagyunk az államért, hanem az állam van az emberért, az állam kell szolgálja az embert. Ez akkor nekem olyan újság volt, mert kicsi korunktól azt verték belénk, hogy a párt így, a párt úgy, vigyázz, hogy a pártnak tetszedjél. És akkor meghallom egy ilyen hiteles embertől, hogy az állam van értünk, nem mi vagyunk az államért, így kell gondolkodni. Minden órája után szabadabbnak éreztem magamat. Ezt például II. János Pál pápa úgy fejezte ki, hogy mikor a beiktatási szentmiséje volt, a pásztorbotját, ami egy kereszt a pápa kezében, magasra emelte, és odakiáltotta a tömegnek, hogy ne féljete, tehát a félelmet fel akarta oldani az emberekből. A püspök úrnak minden órája szabadabbá tett, nem szolganépség voltunk, hanem láttunk egyebet is, fölhívta a figyelmet. Ehhez egy olyan ember kellett, mint Márton Áron. Illyés Gyula „ember-katedrálisnak” nevezte. Minden pap mondja, aki ismerte, aki dolgozott az ő irányítása alatt, hogy a püspök kiállt a papjáiért. A hitoktatással kapcsolatban azt mondta, hogy azért még a börtönt is vállalni kell, erre személyes példát adott. Mikor későbbi állomáshelye-

men, Magyarszarvaskenden a hatóság bele akart szólni a hitoktatásba, a püspök úr megvédett, hivatalos papírt adott. A helytállásra példaként hozom Dénes Dávid nevű paptársunkat, aki 1957–64 között börtönbe került. Mikor az édesanyját megkérdezték, hogy bírja, hogy a fia be van zárva a börtönbe, a hős lelkű édesanya azt válaszolta, hogy a püspöke is ott van.”

Tamás Lajos csíkszeredai segédpüspök tanulmányi éveiből így emlékszik Márton Áronra: „1955-ben került ki a börtönből, utána bérmaútra indult. 1956-ban bérált itt Csíkban is, akkor már Szentsimonban laktunk, édesapám a vasútnál kapott állást, hatodik osztályosként itt bérálkoztam. Akkor láttam először a püspök urat, akkor éltem át először azt, hogy milyen diadallal fogadták a kiszabadulása után. Két sorban a templomkaputól a templom bejáratáig voltunk felállítva, elől a bérálkozók, mögöttük a hívek, közöttünk vonult be a templomba.

Gyulafehérvárott a középiskolában Márton Áront az ünnepeken láttuk, mert ő végezte a székesegyházban a szentmisét. Persze az ő méltóságteljes megjelenése mindig mindenkire nagy hatással volt. Kispap korunkban elbeszélgetett velünk, elmondhattuk, ha valamilyen problémánk volt. Ötöd és hatodéven szociológiát, egyházközségi szervezést tanított. Házi őrizetben volt, nem járhatott át a szemináriumba, mi mentünk át minden héten egyszer órára. Nála mindenki nagyon-nagyon tanult, mert szégyellte, ha nem tudott.

Teológiai tanulmányaimat Gyulafehérváron az 1960-as években végeztem. A hatalom nyomását éreznünk kellett. A diákokat gyakran beidézték, és faggatták őket. A módszer a megfélemlítés volt. Hogy az ember mindig féljen, érezze, hogy a szekuritáé tudja, hogy az illető mit gondol, hol jár. Általában vizsgaidőszakban hívogattak. Utolsó éves voltam, amikor Szent Imréről tartottam előadást, ami megtetszett a diákoknak, elkérték és sokszorosították a szövegét. Ennek egy példánya a szekuritáé kezébe került, valószínűleg egy beépített emberen keresztül. Az én bűnöm az volt, azzal vádoltak, hogy a román ifjúságot erkölcsileg elmarasztalom. Volt egy osztálytársam, aki például megkapta a Larousse lexikont. Azzal vádolták, hogy abban benne volt Sztálinnak, Leninnek a képe, hogy amikor azokat nézegették, azokat kigúnyolták, kikacagták. Ezzel az alkalommal nagyon sok kispapot rendeltek be a szekuritáéra.

Én az ablakon láttam, hogy Márton Áron püspök úr jön. Aztán riadalom támadt, minket gyorsan beteltek egy más helységbe, hogy ne lásson bennünket. Márton Áron püspök úr persze megtudta, a Belügyminisztériumhoz fordult, akkor egy ideig felhagytak a zaklatással.

Végül Márton Áron püspök úr 1968. április 21-én pappá szentelt.”

A csíkszeredai Szent Ágoston-templom

A csíkszeredai Szent Ágoston-templom nevében is titkot rejt, erről Pénzes József plébános beszél. A város fölé magasodó templomot egy helyi építész, Homonnay Albert Márton tervezte, a sziklakertbe a plébános Márton Áron szülőfalujából, Csíkszentdomokosról hozott követ és gyopárvirágot.

„A gyulaféhevári egyházmegye jubileumi esztendejének egyik eseménye volt a Szent Ágoston-templom felszentelése. Annak idején Csíkszereda plébánosának, Borbély Gábor főesperes úrnak volt a gondolata, hogy templomot kell építeni Csíkszeredának. Szerette volna Márton Áron püspök úr tiszteletére építtetni, de templomot építeni és felszentelni csak boldoggá avatott vagy szent tiszteletére lehet, Márton Áron boldoggá avatása még csak folyamatban van. Ezért úgy gondolta és azt ajánlotta, hogy mivel Márton püspök úr augusztus 28-án született, és az édesapját Ágostonnak hívták, legyen a védőszent Szent Ágoston, akkor egybefoglalja a püspököt és az édesapját.”